

„Mis seal rääkida ...“ ehk Tähelepanekuid Ülem-Suetuki koolist

Piret Toomet

*eesti keele õpetaja Ülem-Suetukis 2000.–2001. õppeaastal
haridusministeeriumi eesti keele välisõppe ekspert*

Ei tea, kas koolilapsi huvitaks (rõõmustaks, lohutaks) teadmine, et eesti keele tundi ei helise kell mitte ainult Eesti ligi seitsmesajast koolis, vaid ka mõnes Soome, Siberi ja Ameerika koolis?

Eesti keel on nimelt tunniplaanis ka Soomes Helsingi Roihuvuori koolis, Rootsis Stockholmi Eesti koolis, Lätis Riia Eesti koolis, Venemaal Petseri 2. keskkoolis, Abhaasias Salme küla keskkoolis ja Sulevi küla algkoolis, Siberis Ülem-Suetuki põhikoolis, Kanadas Toronto Eesti Seltsi täienduskoolides ja Ameerika Ühendriikide Eesti täienduskoolides. Nendes koolides õpitakse Eesti eakaaslastega enam-vähem samadest õpikutest enam-vähem samu asju, aga eluolu ja keelekeskkond, ka kooliseinte vahel, on teistsugune kui Eestis.

Venemaal Siberis asuva Ülem-Suetuki põhikooli poiss, 16-aastane Aleksei Linder, kirjutas aasta tagasi, novembris 2000, oma kooli eesti keele tunnis nii:

„Mina käisin sõjakomisjonis kontrollil. Karatuzi ma läksin hommikul kell 8 bussiga. Siis, kui ma sain Karatuzi, ma hakkasin käima mööda haiglat. Siis, kui ma sain lahti, läksin turule, jõin limonaadi ja õlut. Siis leidsin poisid ülesse ja läksime ja käisime ühes. Suetuki mehed räägivad, et sõjaväes põle miski teha, et seal on vilets. Mina arvan sõjaväest, et on head kohad ja viletsad. Mis seal rääkida, pead käima.”

Targasti öeldud: kui ise ära käid, saad teada, ja pärast võib juhtuda, et on, millest rääkida. Mina oskan nüüd lähemalt rääkida eesti keele õpetamisest ja eesti keelest Ülem-Suetuki põhikoolis, töötasin seal 2000.–2001. õppeaastal eesti keele õpetajana.

Ülem-Suetuk

Ülem-Suetuk on arvatavasti kõige suurem kompaktn eesti asundus väljaspool Eestit. Suetukis elab 310 inimest ja külavanema väitel peavad 285 neist end eestlaseks, 25 mõne teise rahvuse esindajaks.

Küla asub Lõuna-Siberis Krasnojarski krais Karatuzi rajoonis. Karatuzi on külast 30 kilomeetrit, Krasnojarskisse 500 kilomeetrit. Ülem-Suetuki asutasid 1850 soomlased, külast kujunes soome-eesti segaküla. Paljud soomlased läksid pärast 1917. aastat Soome tagasi, eestlased jäid, vähesed Suetukki jäänud soomlased eestistusid. Algul elasid külas sunnitööle saadetud kurjategijad, hiljem lisandusid need, kes olid Eestist vabatahtlikult välja rännanud – vaba maad ja paremat elu otsima.

Eestiga on sidemed praegu peaaegu igal perel, pärast sõda tulid külast paljud Eestisse. Neist omakorda pöördus mitu küll hiljem tagasi: Eesti kliima ja elulaad ei sobinud, koduigatsus tuli peale, Siberisse jäänud kodused jäid vanaks ja vajasis abi. Et aga pered on suured, siis jäi suetuklasi ka Eestisse mitusada. Kirjad liiguvad aeglaselt, helistamine ja reisimine on kallid, nii suhtlevad Eesti ja Siberi sugulased harva. Kodudes on mõned eestikeelsed raamatud ja ajakirjad. Eesti keelest saavad aru kõik külaelanikud, iga päev räägib eesti keelt praegugi ehk 90% suetuklastest.

Koole on Ülem-Suetukis olnud kaks, eesti kool ja soome kool. Praegu pole alles kumbagi, on venekeelne kool, mis töötab kunagises soome kooli majas. Eestikeelne õpetus lõppes Suetukis aastal 1937. Nii on Suetukis koolis käinud kolm põlvkonda lapsi, kes kodus on rääkinud ainult eesti keelt ja koolis ainult vene keelt. Mitmed neist tunnistavad, et ei oska korralikult kumbagi.

2000.–2001. õppeaastal õppis Ülem-Suetuki põhikooli üheksas klassis 42 last. Kõige väiksemas, seitsmendas klassis, käis üks laps, kõige suurem klass oli teine klass, seal õppis kümme last. Liitklasse ei olnud, õpetajaid oli 14. Koolitöö toimus Vene kooliprogrammide alusel, lisaks õppisid kõik lapsed, esimene klass välja arvatud, kaks tundi nädalas eesti keelt, millel on emakeele (*родной язык*) staatus.

Lastele on keele ja kodumaa küsimus keerulised. Nemad on sealsete eestlaste viies ja kuues põlv. Nad oskavad nii eesti kui ka vene keelt, aga kodumaaks ei pea õieti ei Venemaad ega Eestit. Lõpuks jõutakse ikka sinna, et kodumaa on Ülem-Suetuk („me küla”) ja kõige kergem on rääkida Ülem-Suetuki keelt („me kielt”).

Ülem-Suetuki keel

Keel, mida Ülem-Suetukis räägitakse, on siberieesti keel. Selles on se-
gunenud mitmete murrete jooned, vene, soome ja (palju vähemal
määral) saksa keele mõjud. Esimene asi, mis kõrva jääb, on Ülem-
Suetuki keele intonatsioon, edasi sõnakasutus ja seejärel grammatili-
sed vormid ja lauseehitus. Oma intonatsiooni poolest on Suetuki keel
sama mõnus kuulata kui Võru keel või Saaremaa inimeste jutt – aegla-
ne, meloodiline ja muhe.

On rohkesti tugevaastmelist seesütlevat (seisundivorme): *aedas*,
metsas, *kuolis* 'koolis', *kappis*, *aukus*, *nurkas*, *puodis* 'poes', *saunas*.
Ja *Iestis* 'Eestis'. See *Iesti* ei ole aga mitte *Jeesti*. Pika täishääliku ase-
mel on Suetukis täishäälikuühend: *mies*, *tüö*, *tie*, *viel*, *pial*, *sial*,
iestlased, *puolakad*, *ruotslased*. „Kuoliõpetaja, tulget iest!” hüüab klass,
kui juhtub, et tahvlile kirjutatut varjan. Käskiv kõneviis niimoodi kõ-
labki: *tulget*, *tehket*, *andket*, ja umbisikulises tegumoes: *tulgut*, *tehkut*,
andkut. *nud*-kesksõna moodustatakse nii: *tuldand*, *tehtand*, *andand*,
võttand. Mitmuse osastav on aga *si*-lõpuline: *lapsesi*, *õpetajasi*, *kuolisi*
'koole', aga ka *meisi* 'meid' ja *neisi* 'neid'.

Suetuki lapsed kuulavad ja jäljendavad Eestist tulnud õpetaja kõ-
nepruuki ja vastupidi.

Niisama muhe kui kõnemeloodia on Eestist tulnule kuulata
suetuklaste sõnavara. „Aa, lähete lõõskadega liuguma,” noogutatakse
teadvalt, kui olen suusad alla saanud. Ja pärast säiulauas 'teelauas':
„Süö nüid süö, süö liha luudele, võta vaikka üks sangigi 'väike sai.’”
Sportimisel on vaja veel tritsusid 'uisud' ja ketasid 'spordijalanõud',
kui jalg on viga saanud, tuleb see kinni pintida 'siduda' ja pimmid
'vildid' jalga tõmmata. Jälgida, et keegi ei paneks kargu 'ei põgeneks'.
Plikad värvivad ära oma mokad ja paled, kui tantsudele lähevad. Tant-
suõhtul on näha, kellele sa passid 'meeldid', ja kes keda sallib 'armas-
tab' või kes kellega plaanitab 'kurameerib'. Kesknädalal 'kolmapäe-
val' saab bussiga bolnitsa 'haiglasse' nõelu panema 'süstima'. Pärast
on jälle vaja lautas toimetada 'loomi talitada' ja kambrisi korjata 'tube
koristada', et kõik oleks juttis 'korras'. Meestel on käes kerves 'kirves'
ja naistel niidivender 'niidirull'.

Vandumisel on leitud mõjus kombinatsioon vene roppustest, mis on
väga ropud, kuid kus pole *r*-tähte, ja eesti roppustest, mis nii ropud ei
ole, aga kus on *r*-täht sees. Suetuki mees vannub: „Sa kurrrrradi***

rrraisssk!” (***) = vene roppus). See kokku on nii vägev, et avaldab sügavat muljet ka vene keele kõnelejatele nii lähemal kui ka kaugemal.

Sõnadega võiks pikalt jätkata, rääkida, kuidas Suetuki mees nõudis linnas, et talle müüdaks nagaa kalessoo ‘jalgratas’, või kuidas keelega on nalja saanud sõjaväes.

„Me kiel”

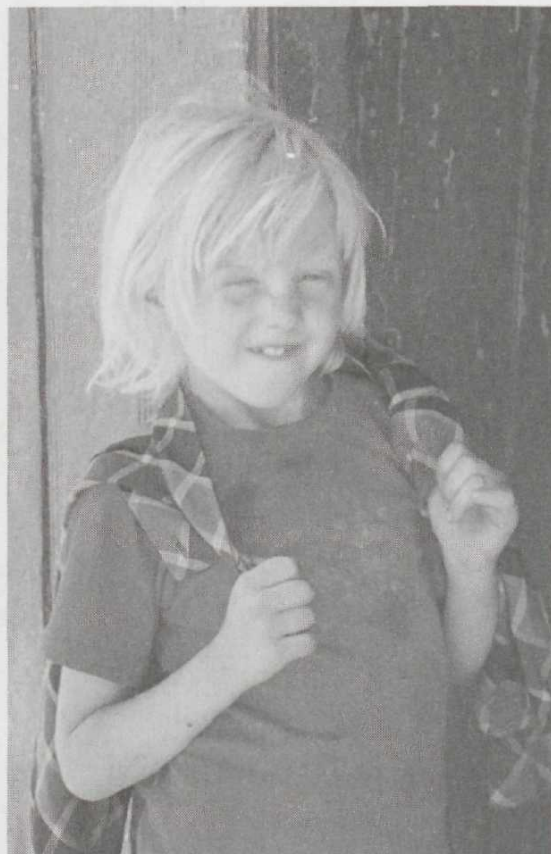
Seda, kuidas viies ja kuues põlvkond on oma keele säilitanud, võib oletada. On elatud maal, ühtse kogukonnana, teistest isoleeritult, ümberkaudsete venekeelsete kogukondade inimesed ja nende elulaad pole olnud moodsam, jõukam, parem, vaid vastupidi, on tunnetatud, et „me küla” ja „me küla inimesed” on tublid ja kodu- ning külaasju tuleb ajada ikka „me kielel”.

Praeguste koolilaste vanemad rääkisid eesti keelt nii kodus kui ka koolis ja abiellusid eestlasega. Lapsed räägivad eesti keelt kodus, harvem koolis, ega leia endale enam külast elukaaslast – kas pole sobivas vanuses tüdrukuid-poisse või kui on, siis lähedalt sugulased. Kaaslast tuleb otsida mujalt, edasi õppima tuleb minna linna, igas kodus on televiisor, mis näitab venekeelset programmi, seal on vene popmuusika ja venekeelne reklaam.

Suetukis oleks sotsiolingvistil huvitav. Võimalik ka, et oleks hoopis igav, sest olukord on üsna „klassikaline”: vanad naised ja mehed räägivad igal pool ja kõigiga eesti keelt, vene keelt räägivad nad aktendiga ja vigaselt. Keskealised naised ja mehed räägivad enamasti eesti keelt, naised rohkem vene keelt. Keskealiste vene keel on sama hea kui eesti keel, eesti keeles räägitakse kodustest asjadest, abstraktsematel teemadel kõneldes kasutatakse vene sõnu või minnakse üle vene keelele. Noored naised ja tüdrukud eelistavad rääkida vene keelt, ka omavahel ja poistega. Eesti keelt räägivad nad ainult kodus, vanemate ja vanavanematega. Noored mehed räägivad omavahel eesti keelt, aga noorte naiste ja tüdrukutega peaaegu alati vene keelt. Kui peaks juhtuma, et Suetuki küla tüdruk ja poiss abielluvad, siis hakkavad nad kodus suure tõenäosusega rääkima vene keelt, lastega hakkab poiss rääkima arvatavasti eesti keelt, aga tüdruk vene keelt.¹

¹ Seda, kuidas keelekasutus peegeldab kõneleja (soovitud) identiteeti, käsitleb siinsamas Oma Keele numbris (lk 5–11) sotsiolingvistil vaatenurgast ja Manilaiu poiste-tüdrukute näitel Leelo Keevallik.

*Esimese klassi tüdruk
Valja Toomsalu.
Leida Lepiku foto*

Lapsed ise väidavad praegu, et neile meeldib eesti keelt rääkida ja nad ei taha seda keelt unustada, ka näeksid nad meelsasti, et nende lapsedki oskaksid eesti keelt. Aga – „sõnasi ei piisa” ja noorte jaoks olulistel teemadel on kohmakas ning keeruline eesti keelt kõnelda, sest moodne maailm on venekeelne. Siiski arvavad lapsed, et tahavad eesti keelt õppida sellepärast, et „kui kunagi Eestisse trehvb, saab rääkida nii nagu nemad ja vaadata, mis neil seal headust on”. Laste vanemad tahavad, et lapsed õpiksid eesti keelt sellepärast, et see on „me kiel” ja nii saab selgeks ladina tähed.

Ühel pärastlõunal tuleb mulle külatänaval vastu mees, kes teatab, et tahab oma poja panna Tartu ülikooli. Tema hääles on talude päriseksostmise aja paatost.

Mina murrar senimaani pead, mida siis õieti õpetada lastele, kes Suetuki keelt vabalt valdavad. Kindlasti ei saa neilt nõuda eesti kirja-keelt, mis on kooliõpikutes, ja kindlasti ei peaks nad rääkima seda „Tartu noorte naiste keelt” või muud varianti, mida kõnelevad Eestist saadetud õpetajad. Missugustest õpikutest peaksid nad õppima ja missugune peaks olema nende õpetaja? Oma katsetuste ja eksimiste ning väheste õnnestumiste kaudu olen jõudnud arusaamisele, et õpetus ei tohiks haavata Suetuki keelt ega esitleda Eestit kui ainsat ja õiget eest-

laste paika. Õpetades tuleks kogu aeg näidata, et keskkond, kus lapsed elavad, ja keel, mida räägivad, on ilus ja väärtuslik.

Eesti keele õpetus Ülem-Suetukis

Eesti keelt on Ülem-Suetuki koolis õpetatud 1991. aastast. Õpetajateks on olnud eestlastest Suetuki kooli õpetajad: keemiaõpetaja, vene keele ja kirjanduse õpetaja ning joonistamisõpetaja. Õpikud olid 1970.–1980. aastatel välja antud eesti keele ja kirjanduse õpikud. Osa eesti keele õpikuid põles koos ära algkooli majaga veebruaris 2000. Eesti keelt õpiti alates 5. klassist kaks korda nädalas. Ühes tunnis tegeldi õigekirja ja grammatikaga, teises lugemisega.

2000.–2001. õppeaastal alustati eesti keele õppimist alates 2. klassist. Esimesel poolaastal oli algkooli lastel 2 ja põhikooli õpilastel 4 eesti keele tundi nädalas. 4 tundi sellepärast, et hiljem (kui õpikud saabusid) läks 2 tundi inglise keele õpetamiseks. Teisel poolaastal õpetaski eesti keele õpetaja põhikoolis 2 tundi nädalas eesti keelt ja 2 tundi inglise keelt. Eestist tulid koolile uued eesti keele õpikud.

2.–5. klassi lapsed õppisid aasta jooksul selgeks tähed, lugesid lihtsamaid lugemispalu, kirjutasid paarilauselisi tekste, õppisid laule, tantse ja ringmänge. 5. klass tegi kevadel eesti keeles üleminekueksami. 6.–9. klassi õpilased õppisid eesti keelt õigekirjaõpiku, lugemiku ja kodulooõpiku järgi. Ka 5. klass kasutas kodulooõpikut „Minu Eestimaa”.

Peatähelepanu oli pööratud lugemis- ja kirjutamisoskuse parandamisele ja maatundmisele (Eesti geograafia, rahvussümbolid, rahvakombed, loodus, eluolu, laulud, tantsud). Väga vähe õpiti eesti kirjandust ja ajalugu. Kooliaasta lõppes 13 lapsele kahenädalase keelelaagriga Eestis.

Eesti keele õpetaja külla saabumist ja laste Eestisse sõitu peeti oluliseks, eesti keele õppimise ja õpetamise vastu ei paistnud (koolipoisist alates ja rajooni haridusosakonna juhatajaga lõpetades) kellelgi eriti midagi olevat.

Riigi rahadega õpetaja ja õppevara saatmine 6000 kilomeetri kaugusele tekitab küsimuse: võib-olla peaksime ennekõike aitama Eesti enda äärealadelt pärit lapsi? See küsimus jääbki õhku, ehkki vastuheid, argumenteerivaid ja paatoslikke on mitmeid. Arvan ometi, et Eesti peaks aitama Venemaal elavaid eesti lapsi. Venemaa annab neile

Viimane koolikell 25. mail 2001. Leida Lepiku foto

lastele hariduse ja arstiabi, meie saaksime toetada lapse identiteeti emakeele õpetamisega, luua talle sidemed ja suhtluse Eestiga ekskursioonide ja õppelaagrite kaudu, pakkuda edasiõppimisvõimalust Eestis ja anda ainelist abi.

Ülem-Suetukis ei olda ainult abivajaja osas. Varsti vajab Eesti Ülem-Suetukki ehk rohkemgi kui Ülem-Suetuk Eestit, sest see paik tuletab meile meelde, kui oluline on, et säiliks mitmekesisus, erinevad eluviisid, side maaga, elu keset puhast loodust, vahetud ja soojad inimsuhted.

Muidugi oleks ideaalne, kui Eesti abi toel jõuaks Suetuki kooli laps Eestisse kõrgkooli, saaks emakeelõpetaja kutse ja läheks külla tagasi ning hakkaks koolis tööle. Kui Venemaal elavad eesti lapsed Eesti abiga parema hariduse saavad, kui nad Eestisse tulevad ja siia jäävadki, ka siis on Eesti igal juhul palju rohkem võitnud, kui kaotanud. Kui rääkida sisserändest, mis oma rahva vähesuse tõttu paratamatult ees seisab, ei kahtle ilmselt keegi, et soodustada võiks eesti juurtega, Eesti suhtes positiivselt meelestatud noorte sisserännet.

Ülem-Suetuki noored elust ja Eestist

Mida arvavad need noored ise? Ülem-Suetuki põhikooli lõpuklassis õpib praegu viis tüdrukut ja kaks poissi. Aasta tagasi, s.o 2000. aasta sügisel arvasid nad eesti keele, Eesti ja oma elu kohta järgmist.

Minu nimi on Anni Mets. Mina elan Ülem-Suetukis, Allkülas. Eesti keelt mina räägin isaga, vanaemaga, vennaga. Mõnikord räägin ka koolis. Mina arvan, et Eestimaa on ilus, sest seal on palju metsa, järvesid ja ikkagi seal on meri. Ma tahan õppida eesti keelt sellepärast, et eesti keel on minu emakeel. Mulle meeldib nagu kõikidele lastele mängida. No kõige rohkem mulle ei meeldi töötada aias ja õppida vene keelt. Pärast kooli ma tahaksin minna edasi õppima. Ilma õppimata head tööd sina ei saa.

Mina olen Inga Blank, 8-klassi õpilane. Ma sündisin 15. aprill 1987 aastal Eestis, Jõgeva linnas. Praegu ma elan Ülem-Suetukis. Kodune keel on eesti keel. Eesti keeles räägin ma emaga, õega, vennaga, sõbrannadega, tädidega, vanaemaga ning teiste inimestega, kes kõnelevad eesti keeles. Ma arvan, et eesti on Vaba Riik oma valuutaga, asub Balti mere ääres, pealinn on Tallinn. Ma tahan eesti keelt õppida sellepärast, et see on minu emakeel ja võibolla lähen kunagi Eestis. Mulle meeldib joonistada, kududa ja ema kodus aidata. Mulle ei meeldi nõusid pesta. Pärast kooli lähen edasi õppima keskkooli või tehnikumi.

Mina olen Liina Blank. Ma sündisin 12. märtsil 1986. aastal Paide linnas. Praegu elan Ülem-Suetuki külas. Eesti keel on mu emakeel, eesti keelt ma räägin emaga, vennaga, õega. Ma arvan, et Eesti praegu on väga ilus. Eesti keelt ma tahan õppida kahel põhjusel: esimehe, see on minu emakeel, teine, selles keeles räägivad paljud rahvused. Mulle meeldib: kududa, õmmelda ja joonistada, ei meeldi teha rasket tööd. Kui ma lõpetan kooli ära, ma lähen edasi õppima.

Mina olen Jaana Isberg, ma olen 13-aastane, ma olen sündinud 1986. aastal. Minu kodu on Ülem-Suetukis. Ma räägin eesti keelt vanaemaga. Ma arvan, et Eesti on ilus riik. Ma tahan eesti keelt õppida sellepärast, et ma mõtlen, et eesti keelt tuleb vaja elus. Mulle meeldib rääkida sõpradega, kududa, joonistada. Mulle ei meeldi nõusid pesta. Pärast kooli ma tahaksin minna õppima advokaadiks.

Mina olen Miina Kurkina. Minu kodu on Ülem-Suetuk. Ma räägin eesti keelt emaga, vanaemaga, õega. Ma arvan, et Eesti on ilus, palju järvesid. Ma tahan eesti keelt õppida sellepärast, et mulle meeldib see keel. Mulle meeldib vaadata filme. Mulle ei meeldi töötada kodus aias. Pärast kooli ma tahaksin minna edasi õppima.

Mina (Miku Krimberg) olen pasunamees, kooliõpilane, 14-aastane. Mina ei ole kommunist, traktorist, kooliõpetaja, koolidirektor. Minu kodu on Ülem-Suetuk, Mägiküla. Mina räägin eesti keelt emaga, isaga ja vanaemaga. Ma arvan, et Eesti on palju väiksem kui Venemaa. Eesti meeldib sellepärast, et seal on palju saaresid ja ilus meri. Peale kooli ma tahaks käia Eestis, aga pärast minna edasi õppima.

Mina (Miku Pavlov) olen 8. klassi õpilane. Minu kodu on küla Ülem-Suetuk, Ülatänav. Ma räägin eesti keelt emaga, isaga, vendadega, vanaemaga, onudega. Ma arvan, et Eesti on ilus, suur, huvitav. Ma tahan eesti keelt õppida sellepärast, et seda keelt räägivad minu vanemad ja üldse meie perekond. Mulle meeldib joonistuse tund, kehalise tund. Mulle ei meeldi kartuleid võtta. Peale kooli ma tahaksin minna edasi õppima.

Soovitusi edasilugemiseks

J. Viikberg, L. Vaba, Siberi põhjaeestlasi kõnetamas. – Keel ja Kirjandus 1984, nr 3, lk 145–156; nr 4, lk 210–223.

J. Viikberg, Vanematest eesti asundustest Siberis. – Keel ja Kirjandus 1988, nr 5, lk 284–288.

J. Viikberg, Eesti külad Venemaal: keel ja identiteet. – *Eestlane olla ...* Eesti keele ja kultuuri perspektiivid. Tartu Ülikooli Kirjastus. Tartu, 1997, lk 28–52.

J. Viikberg, Koodivahetus ja Siberi eestlased. Lähtekohti. – Keel ja Kirjandus 1989, nr 4, lk 202–205.

Väliseestlaste keelest. Toimetanud L. Lindström. Tartu Ülikooli eesti keele õpetooli toimetised 9. Tartu Ülikool. Tartu, 1998.